

**Вікторія Дяків (Тернопіль)**  
**ПРЕСА НАДДНІПРЯНЩИНИ ТА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ**  
**КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.: ТЕНДЕНЦІ РОЗВИТКУ ТА**  
**ОСОБЛИВОСТІ**

Преса Наддніпрянщини та західноукраїнських земель кінця ХІХ – початку ХХ ст. відіграла важливу роль у формуванні суспільної думки, національної свідомості та культурного життя українців. Наддніпрянська Україна перебувала під владою Російської імперії, де діяли жорсткі цензурні обмеження. Тим часом західноукраїнські землі входили до складу Австро-Угорщини, яка, попри певні обмеження, дозволяла більш вільний розвиток періодики. Відмінності у політичному режимі, мовній політиці та національних рухах визначали особливості функціонування преси в обох частинах України. Друковане слово ставало не лише засобом інформування, а й інструментом самоусвідомлення, збереження ідентичності, мобілізації громадськості до участі у суспільно-політичному житті. Саме тому аналіз періодичних видань того часу дозволяє краще зрозуміти, як українська преса сприяла пробудженню національної свідомості та боротьбі за автономію і культурну самобутність.

Метою цього дослідження є аналіз розвитку української преси в Наддніпрянщині та на західноукраїнських землях наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., виявлення спільних і відмінних рис у функціонуванні преси в умовах Російської та Австро-Угорської імперій, а також з'ясування її ролі у формуванні української національної ідентичності. У рамках дослідження особливу увагу приділено таким аспектам: умовам цензури і політики в різних регіонах, колу авторів, тематиці видань, їхній орієнтації на певні соціальні верстви, а також впливу на громадську думку й участі у національному русі.

Наддніпрянщині наприкінці ХІХ ст. преса розвивалася в умовах русифікації та суворої цензури. Російський уряд обмежував україномовну періодику та переслідував її видавців. Попри це, зусиллями української інтелігенції виходили такі видання, як «Киевская старина» (1882–1906), що стала провідним науково-історичним журналом. Хоча він і друкувався російською мовою, у ньому публікувалися численні матеріали, присвячені історії, культурі та традиціям українського народу, що сприяло формуванню національної свідомості. У період революції 1905–1907 років у Російській імперії відбулося певне послаблення цензури, і це сприяло зростанню української преси. З'явилися видання, що відкрито використовували українську мову, як-от «Громадська думка» та «Рада» – перші щоденні українськомовні газети у Наддніпрянській Україні, що мали чітке національне спрямування. Вони популяризували ідеї української автономії, культурного відродження та єдності з західноукраїнськими землями.

На східних українських землях перше пресове видання з'явилося в 1812 році в Харкові – «Харьковский еженедельник». У 1816 році почали виходити журнали «Украинский вестник» (редактор – Г.Квітка Основ'яненко) та «Харьковский Демокрит» (видавець – В.Маслович). В Одесі з 1822 року друкувався «Journal d'Odessa», а з 1827 – «Одесский вестник», перша на українських землях щоденна газета. У Києві в 1835–1838 рр. та 1850–1858 рр. виходили листки «Киевские объявления». З 1838 року в губернських містах Російської імперії почали видаватися «Губернские ведомости», що включали офіційні розпорядження та неофіційну інформацію про місцеву історію та статистику.

У Харкові виходили альманахи «Украинский альманах» (1831) та «Утренняя звезда», а в Санкт-Петербурзі 1841 року Є.Гребінка почав видавати

альманах «Ластівка», що містив твори українських письменників. 1843–1844 рр. у Харкові виходив альманах «Молодик».

Після розгрому Кирило-Мефодіївського товариства в Російській імперії над українською пресою нависла цензура. Лише після смерті Миколи I і поразки Росії в Кримській війні стало можливим поживлення українського культурного життя. П.Куліш та М.Костомаров започаткували науково-літературні праці, а Т.Шевченко виступав за створення українського журналу. Проте, через протидію влади, замість цього в 1860 році з'явився альманах «Хата», а у 1861 році – журнал «Основа», що став взірцем для української преси. У 1861 році також вийшов «Черниговский листок» Л.Глібова.

Після Валуєвського циркуляра 1863 року україномовні видання ліквідовано. 1874 року київська Громада почала видавати газету «Киевский телеграф», але після тиску влади видання припинено. 1876 року прийнято Емський акт, що забороняв українську пресу в Російській імперії. В результаті, центром української національної журналістики стала Галичина.

На західноукраїнських землях розвиток української преси відбувався за порівняно сприятливіших умов. Австро-Угорщина дозволяла існування багатьох національних організацій, товариств і партій, які активно видавали власні періодичні видання. Особливо активно розвивалася преса у Східній Галичині та Буковині. Газета «Діло» (виходила з 1880 року у Львові) стала центральним органом українського національного руху в Галичині, відображаючи політичні, економічні, культурні потреби українського суспільства. Вона пропагувала ідеї просвіти, самоврядування та єдності українських земель. Велику роль відігравала і преса, пов'язана з кооперативним рухом, наприклад «Народна справа», «Громадський голос». Вони поширювали ідеї економічного самозабезпечення українців і активно підтримували розвиток освіти. На Буковині важливим осередком українського друкованого слова було місто Чернівці, де виходили видання «Буковина», «Руська рада» та інші, що мали помірковане або радикально національне спрямування.

У Західній Україні в першій половині XIX ст. розвиток української преси стримувався імператорською цензурою. У 1834 «Руська трійця» не змогла видати альманах «Зоря», а альманах «Русалка Дністровая» побачив світ лише в 1837 у Будапешті. У 1846–47 брати Головацькі видали 2 випуски альманаху «Вінок русинам на обжинки», але більш значного успіху не досягли. Лише після проголошення австрійської конституції 1848 року українці змогли заснувати Головну руську раду, що започаткувала перший україномовний тижневик «Зоря Галицька» (1848).

Конкуренцією для «Зорі Галицької» став «Дневник руський», орган політичного товариства «Собор руський», який виходив латиницею і кирилицею, але через проукраїнські статті був припинений. Після революції 1848–49 газету перейняли москвофіли, і згодом, незважаючи на спроби відновлення україномовного випуску, «Зоря» припинила існування в 1857 р.

Просвітні товариства також мали свої видання: Галицько-руська матиця видавала «Науковий збірник» (1864–68) і «Літературний збірник» (1869–74), а «Руський інститут Народний дім у Львові» – «Наука» і «Русская рада». Однак унаслідок політичного тиску та фінансування з Росії ці видання мали обмежений вплив.

З часом виникли нові впливові українські журнали, зокрема «Правда» (до 1898), що стала трибуною для видатних українських діячів. «Зоря» (1880–97), хоч і почала з москвофільських позицій, поступово стала важливим літературним журналом, що підтримував контакти з загальноукраїнськими

літературними силами, зокрема Літературним товариством імені Шевченка. Це сприяло появі нових видань, таких як «Літературно-науковий вістник», і створенню значущих наукових журналів, як «Записки Наукового товариства імені Шевченка» (з 1892).

Під впливом М. Драгоманова виникла радикальна преса, зокрема «Громадський друг» і «Молот», що сприяли формуванню нових політичних течій в українському національному русі.

Порівняльний аналіз преси Наддніпрянщини та західноукраїнських земель свідчить про те, що, попри різні умови існування, вона виконувала схожі функції – сприяла розвитку національної самосвідомості, інформувала суспільство, об'єднувала українців довкола спільних цінностей. У Наддніпрянщині основна боротьба точилася за саме право на україномовну пресу, тоді як на заході України акцент робився на змістовному розширенні, ідеологічному впливі та організаційній силі періодики. Західноукраїнська преса була значно розгалуженішою, і її діяльність охоплювала ширший спектр політичних, соціальних і культурних питань, водночас Наддніпрянська преса мала більше обмежень, але змогла стати потужним виразником національних ідей у кризові для імперії моменти.

Таким чином, українська преса кінця XIX – початку XX ст. стала важливим чинником у формуванні української національної ідентичності, мобілізації суспільства до участі в національному русі та збереженні культурної спадщини. В умовах різних імперських політик вона змогла не лише вижити, а й стати основою для подальшого розвитку українського видавничого руху та самосвідомості народу. Вивчення діяльності преси того періоду дозволяє глибше зрозуміти механізми національного пробудження українців, а також виявити її значення як інструменту культурного опору, самоорганізації та становлення модерної української нації.

### Марія Мигалевич (Тернопіль)

#### ТИТ РЕВАКОВИЧ ЯК ДОПISУВАЧ «ЗАПISОК НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА»

На зламі XIX–XX ст. одним із ключових осередків розвитку українського наукового життя стало Наукове товариство імені Шевченка (НТШ), що функціонувало з 1892 р. «Записки НТШ» стали трибуною для наукової комунікації, об'єднуючи українських вчених, розділених двома імперіями.

Одним із постійних авторів «Записок НТШ» був Тит Ревакович – український юрист та культурний діяч. Народившись у 1845 р. в селі Кропивнику на Дрогобиччині, Ревакович здобув освіту в Дрогобицькій гімназії та Львівському університеті, працював юристом у Садагурі (тепер приєднано до Чернівців), у Підбужі (тепер належить до Львівської обл.), а згодом суддею у Львові. Водночас він активно діяв у товаристві «Просвіта» (з 1914 р. – голова львівської філії), з 1907 р. очолював Товариство опіки над емігрантами ім. Св. Рафаїла, яке дбало про українців, котрі вирушали до Бразилії.

Як член-засновник НТШ, Тит Ревакович із самого початку долучився до праці товариства. Публікаційний спадок Реваковича можна поділити на кілька тематичних груп, кожна з яких демонструє різні аспекти його мислення й джерельної роботи.

Окрема група праць присвячена Волосянці – селу на Сколівщині, де пройшло дитинство автора. Статті «Татарський дзвінок», «Панщинні повинності у Верховині», «Лукія Кобилиця» – це суміш етнографії, спогадів, історичних заміток. Ревакович описує місцеві легенди, зокрема про